

AKP’NİN POPÜLİST DIŞ POLİTİKASI

Prof. Dr. Evren Balta

Bugüne kadar AKP’nin dış politika çerçevesi üç farklı aşamadan geçerek şekillenmiştir: AB’ye uyum taahhüdü ve çok taraflılık ile belirlenen liberal uluslararasılık aşaması (2002-2007), aşırı kendine güvenen, pan-İslamcı ve yayılmacı bir dış politika ile öne çıkan medeniyet yayılmacılığı aşaması (2008-2014), milliyetçi yayılmacılık, Batı karşıtlığı ve Kürt meselesinin öncelikli hale geldiği mevcut genişlemeci ve çatışmacı dış politika (Özcan, 2018). Bu üç aşamada popülizm seviyesi farklılık göstermiş olsa da, her üç dönemde de Türkiye’nin dış politikasında popülist bir vizyonun önemli sosyal ve siyasi özellikleri görülmüştür. İktidar elitinin değişen uluslararası ve bölgesel dinamiklere oportünist bir şekilde adapte olması, ulusal gereklilikler ve yoğun elit çatışmasına bağlı olarak ülkenin bütün bu dönemlerde son derece esnek ve sürekli şekil değiştiren bir dış politikası olmuştur. Ancak içinde bulunduğumuz son evrede popülist dış politikanın ana bileşenleri sert bir şekilde belirginleşmiştir.

Popülizm, dış politikada zamandan ve mekândan bağımsız ortak ideolojik yönelimler veya değişmeyen tercihler anlamına gelmez (Cadier, 2021:2). Popülist partiler/liderler tarafından benimsenen ideolojiler, ülke içindeki elit çatışmasının seviyesi, ülkelerin uluslararası sistem içindeki yapısal pozisyonları ve bu pozisyonlara bağlı olarak ortaya çıkan fırsat yapıları gibi faktörler popülist dış politikanın içeriğini doldurur, ona şeklini verir (Destradi, Cadier ve Plagemann, 2021: 9; Visnovitz ve Jenne 2021). Öte yandan, popülistler dış politika yönetiminde neredeyse bütün ülke örneklerinde ortak olan bazı ayırt edilebilir motiflere sahiptir ve uluslararası ilişkilerde hâlihazırda zaten güçlü olan kimi eğilimleri de popülist dış politika stilini güçlendirir.

İlk olarak, popülist bir partinin iktidarını konsolide ettiği durumlarda, bir zamanlar ülke içindeki elitlere karşı inşa edilen düşmanlık dış dünyaya doğru yönelir ve genellikle kendi seçmen kitlesini tahkim etmek amacıyla yabancı ülkeleri hedef alır. Bu sayede popülist aktörler kendi yapıp edemediklerinin kabahatini dış mihraklara atar ve komplocu düşünceleri güçlendirirler (Destradi ve Plagemann, 2019: 717). İkinci olarak, popülistler neredeyse değişmez bir kural olarak uluslararası sistemde kendi ülkelerinin statüsünü yükseltmeye vurgu yapar ve dış mihrakların kendi ülkelerine karşı büyük adaletsizlikler yaptığını iddia ederler. Üçüncü olarak, yaygın adaletsizlik algısı ve ülkenin statüsünü yükseltmeye yönelik vurgu nedeniyle, popülistler genellikle özerkliğe önem verir ve dış ilişkileri ve uluslararası ortaklıkları çeşitlendirmek gerektiğinin

altını çizerler (Destradi, 2021). Bu eğilim, yapısal etmenler popülistler için daha elverişli hale geldiğinde mevcut uluslararası ittifakların dağılmasıyla sonuçlanabilir (Visnovitz ve Jenne, 2021). Ve son olarak, popülistler iktidara geldiklerinde “teknokrat elitlerle bir kopuşun gerçekleşeceği yeni bir alan olarak dış politikayı” ele alıp, karar verme mekanizmalarını merkezleştirir ve kişiselleştirirler (Cadier, 2021: 2). Bu dört faktör, dış politikayı popülistlerin iç politikayı başka yollardan sürdürdüğü bir alana dönüştürür. Visnovitz ve Jenne’e (2021: 2) göre, “tüm bu popülist argümanların merkezinde ‘egemenlik’ teminatı – yani iktidarın nihayetinde gerçek ‘halka’ ait olması gerektiği ilkesi – yer alır”.

Suçu Başkalarına Atma ve Komplocu Düşünce

Popülist dış politikanın birinci ayırt edici özelliği, suçu başkalarına atmaya ve komplocu düşünceye dayalı, çatışmacı bir diplomasi üslubudur. Nitekim popülistler, kendileri de iktidar elitinin bir parçası haline geldikten sonra düşman yaratmaya devam etmek zorundadır (Destradi v.d., 2021). Bunun ardından başarılarının önündeki yeni engel olarak küresel sistemde algılanan erk sahiplerine işaret ederek kendi eksikliklerini ve yanlışlarını dışsallaştırırlar (Visnovitz ve Jenne, 2021). Küresel güç merkezleri (yani finans oligarşisi veya küresel siyasi elitler) esasen egemen ulus-devletlere ait olan güçleri gasp etmekle suçlanır. Genellikle bu küresel merkezlerin, egemen bir ülkede seçilmiş liderliği devirmek veya sinsi politikalarıyla ülkenin gücünü zayıflatmak için gizli planlar yaptığı iddia edilir. Dışarıdaki güçlerin “yeni çürümüş elitler” ola-

rak lanse edilmesi, dış güçlere yönelik derinde yatan şüpheleri nedeniyle bu tür popülist argümanlara açık olan kamuoyuna hitap eder ve bu şüphelerin güçlü olduğu ulusal bağlamlarda daha fazla etki yaratır.

Nitekim, Türkiye’de AKP ile temsil edilen popülist siyasi hattın siyasi sistemi kontrol etmesiyle birlikte, ulusal siyasal elitlere yönelik öfke, dış aktör ve güçlere yönelmiştir (Balta vd., 2020). “Saf halkın” iradesini devirmeye yönelik bu dış güçler artık siyasal iktidarın ve milletin iradesinin önüne set çeken yeni/gerçek “yozlaşmış elitler” olarak görülmektedir. Bu türden bir manipülasyonun (veya söylemsel yönlendirmenin) sonucu olarak AKP destekçilerinin dış politika konularındaki tutumları, popülist olmaktan ziyade daha komplocu olma eğilimindedir. Türkiye’deki komplo teorileri bilhassa çoğunlukla Batılı güçlerin gizli siyasi amaçlarına odaklanırken, günümüz siyasetinin hemen her zaman Osmanlı’nın imparatorluk tarihi ve dağılma sürecinin bir uzantısı olduğuna işaret eder. Tıpkı o dönemde olduğu gibi bu dış mihrakların içeride işbirlikçileri (yani halk/millet düşmanları) vardır. Bu teoriler şişirilmiş bir özgüvene dayalıdır ve bir tür üstünlük kompleksi olarak kendini gösterir.

Komploculuk hali sadece muğlak şekilde tanımlanmış Batı karşıtlığıyla ilgili değildir; aynı zamanda finans merkezleri ve yabancı hükümetlere, esasen AKP hükümetini eleştiren veya AKP’ye meydan okuyan neredeyse tüm dış aktörlere yönelik kuvvetli nefrette de görülür. AKP hükümetinin “yozlaşmış yabancılara” dayalı ve kendi seçmeninin inançlarıyla örtüşen söylemi, yaşam kalitelerini iyileştirmede başarısız olan politikaların seçmenler tarafın-

dan hoş görülmesini ve sorumluluğun 20 yıldır iktidar olan hükümet dışındaki aktörlerde aranmasını mümkün kılmıştır. Bu strateji başlangıçta etkili olsa bile, orta ve uzun vadede işe yaraması, popülist destekçi tabanının refahının sürdürülmesine bağlıdır (Demiralp ve Balta, 2021).

Ülkenin Statüsünü Yükseltme Talepleri

Popülist dış politikanın ikinci ayırt edici özelliği uluslararası sahnede ülkenin statüsünün yükseltilmesi isteğidir (Visnovitz ve Jenne, 2021). Popülistler, iç cephedeki iddialarına (yani yozlaşmış iktidar eliti karşısında saf halkın statüsünün yükseltilmesi) benzer bir şekilde, verili bir uluslararası veya bölgesel düzende kendi ülkelerini mazlum ülke statüsünden düzeni belirleyen ülke statüsüne taşımak ister. Hatta bu durum Trump'ın Amerika'sı için bile böyledir. Trump, Amerika'nın asıl menfaatlerini unutarak uluslararası düzenin yükünü ve maliyetini haksız şekilde sırtlandığından yakınmaktadır ve tabanını da ABD'nin statüsünün yükseltilmesi ve küresel olarak hak ettiği statünün (geri) kazanılması gerekliliğine inandırır.

Statünün yükseltilmesi talepleri Küresel Güney'de de yaygın şekilde görülmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin bileşimi gibi uluslararası örgütlerin yapısını eleştiren popülist liderler, iktidarın küresel olarak yeniden dağıtılmasını istemektedirler. AKP hükümeti için de popülist söylem, küresel iktidarın eşitsiz dağılımı konusunda uzun zamandır var olan şikayetlerin dile getirilmesi için bir şablon görevi görmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan "Dünya beşten büyüktür" gibi yaygın olarak kullandığı ve toplumsal olarak da geniş ölçekte kabul gören

sloganlarla mevcut küresel sistemin yapısıyla ilgili memnuniyetsizliğini ifade etmiştir.

AKP hükümeti aynı zamanda iddialı ve değişen dış politikası sayesinde, ülkenin Batı karşısındaki statüsünü ve onurunu geri kazandırdığını öne sürmüştür. Özellikle 2008'deki mali krizin ardından Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve ardından gelen altyapı yatırımları sadece içerdeki başarılar olarak değil, gide rek artan bir şekilde ülkenin gücünün ve ihtişamının simgesi olarak da lanse etmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, sıklıkla yabancı ülkelerin Türkiye'ye karşı cephe almasının (ve hatta komplo kurmasının) nedeninin kıskançlık olduğunu ifade etmiştir.

2011 seçimlerinden bu yana Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçim dönemlerinde Avrupa ve AB ile ilgili önemli açıklamalarını inceleyen Aydın-Düzgüt (2016: 55), Batı'nın ve Avrupa'nın çoğunlukla "Türk politikasında istenmeyen bir işgalci" olarak olumsuz şekilde temsil edildiğini ve aynı zamanda Türkiye karşısında siyasi, ekonomik ve normatif olarak "aşağıda" konumlandırıldığını tespit etmiştir. Üstelik önceki tüm Türk hükümetleri de "Batı"ya fazla boyun eğdikleri için eleştirilmektedir. Dolayısıyla bu söylem, Türkiye'nin artan güç statüsü açısından AKP iktidarından önceki ve sonraki dönem arasında net bir ayrım yapmaktadır (Aydın-Düzgüt, 2016: 51). Bu ayrımda Batı karşısında güçlenen ve bağımsızlaşan ve dolayısıyla uluslararası statüsünü yükselten Türkiye söylemi üzerinden yapılmaktadır.

İttifakların Çeşitlendirilmesi

Popülist dış politikanın üçüncü ayırt edici özelliği, tek bir müttefike bağımlılığı azaltmak ve daha fazla manevra alanı yaratmak için uluslararası ortaklıkların veya ittifakların değiştirilebilmesi ve çeşitlendirilmesidir (Destradi v.d., 2021). Burada da ‘halkın egemenliği’ teminatı, hükümetin, dış politikanın özerk olması gerektiği ve ittifak taahhütlerine doğrudan bağımlı olmaması gerektiği gibi iddialarını desteklemektedir (Visnovitz ve Jenne, 2021).

Dolayısıyla, tahmin edileceği şekilde, AKP’nin dış politikasının merkezi itici gücü, esnekliği ve oportünizmi olmuştur (Özpek ve Tanrıverdi Yaşar, 2018). 2010 yılında AKP iktidarını konsolide ettikten ve yakın bölgesinde kendisi için daha fazla fırsat görmeye başladıktan sonra “uluslararası politikada çok taraflı bir aktör olmayı” tercih etmiştir (Kaliber ve Kaliber, 2019: 12). Bu yönelim nedeniyle AKP hükümeti, Transatlantik İttifakı’nı tam olarak terk etmeden ama arka plana atarak ve Rusya eksenine yönelerek, bir şekilde Türkiye’nin siyasi ittifaklarını çeşitlendirmeye çalışmıştır. Bu esnek ve çeşitlilik gösteren ikili ilişkiler liderin ‘gerçek halkın’ yegâne meşru temsilcisi olma iddiasını güçlendirdiğinden, popülist siyasi yönelimler tarafından tercih edilmektedir (Plageman ve Destradi, 2019).

İttifaklardaki bu çeşitlenme, Batı dışı popülist partiler tarafından Batı’nın dayattığı uluslararası düzenin zayıfladığı iddiası ile desteklenmektedir. AKP, çatışmalarla dolu bir bölgede Türkiye’nin karşı karşıya olduğu tehditlere Batı’nın karşı koyamayacağını iddia ederken, aynı zamanda olası bir Batı-sonrası gelecekte Türkiye gibi ülkeler için ortaya çıkan fırsatlara işaret etmektedir. Söylemdeki bu değişim,

Türkiye’nin belli politika tercihlerini yapabilmesini sağlamıştır. Hükümet sıklıkla Türkiye’nin egemen bir ulus olarak dış politikada bağımsız ve özerk olduğunu söylemiştir. Bu argümana göre, egemen uluslar, geleneksel ortaklarının müdahalesi olmadan, kiminle uygun görürlerse onunla birlikte hareket edebilirler. Örneğin Batılı müttefiklerinin ve NATO’nun yoğun eleştirilerine rağmen, Rusya’dan S-400 hava savunma sistemlerinin alınması gibi politikalar bu söylemsel arka plan ile desteklenmiştir.

Diplomasinin Kurumsallıktan Çıkarılması ve Kişiselleştirilmesi

Popülist dış politikanın dördüncü ayırt edici özelliği, diplomasinin kişiselleştirilmesi ve kurumsallıktan uzaklaşmasıdır. Bu özellik esasen popülistlerin, bürokratlardan ve uzman bilgi sahiplerinden farklı olarak, kendilerini sağ duyunun simgesi olarak lanse ettiği iç politikadaki kurumsallıktan uzaklaşma trendinin devamı niteliğindedir. Dış politikada bu, popülist hükümetlerin Dışişleri Bakanlıklarını ve profesyonel diplomatları devre dışı bırakma ihtimalinin daha yüksek olduğu anlamına gelir (Cadier, 2021). Birçok durumda liderler dış politika konuları hakkındaki görüşmeleri doğrudan yabancı hükümetlerle ve içerdeki tabanıyla konuşmaya başlar ve araya aracıları katmamayı tercih eder.

Benzer şekilde AKP’nin popülist vizyonu da lider ile “halk” arasında hiçbir aracı olmadan kurulan bu doğrudan bağa dayanmıştır. AKP’nin yükselişinden önce, dış politikadaki öncelikler ve kılavuzlar büyük oranda silahlı kuvvetler ve dışişleri bakanlığının çalışanları tarafından belirlenmektedir. Ne var ki son on

yılda Erdoğan'ın hükümetleri, diplomatlara halkla somut bağı olmayan elit bir grup diye niteleyerek sert şekilde saldırmış, "onlar 'monşerler', biz hizmetkarız" demiştir (Taş, 2020: 7). İç politikanın bu şekilde yeniden yapılandırılmasına paralel olarak, Cumhurbaşkanı dış politikada karar verme üzerinde baskın olmaya başlamış ve kurumlar arası istişareye alan açan sadece birkaç denetim mekanizması bırakmıştır. Liderler arasındaki kişisel ilişkiler de Türkiye'nin dış politikadaki seçimlerini belirlemede hayati bir rol oynamaya başlamıştır.

Taş'ın belirttiği gibi (2020: 7), Cumhurbaşkanlığı Ofisi, bir yandan Dışişleri Bakanlığı'nı devre dışı bırakırken, bir yandan da doğrudan Cumhurbaşkanı'nın denetimi altında olan yeni kurumlar oluşturmuştur. Bu arada, dış politika danışmanları herhangi bir plana ya da kurala bağlı olamadan atanmaya başlanmış, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) gibi diğer mevcut kurumlara geniş yetkiler verilmiştir. Tüm bu gelişmeler, dış politikanın aşırı kişiselleşmesine yol açmıştır.

Sonuç

Türkiye bundan on yıl kadar önce, Batılı ülkeler tarafından demokrasinin az bulunduğu bir coğrafyada demokrasisini inşa edebilmiş bir model ülke olarak örnek gösteriliyordu. Bugün

ise otoriter popülist sistemlerin ayak izlerini takip ettiği bir model haline geldi. Ülkenin demokratik bozulma sürecine paralel olarak genel yönelimi Batılılaşmadan Batı karşıtlığına dönmüş durumda, dış politika ilkesi ise "komşularla sıfır sorun" ilkesinden sürekli kriz ilkesine evirildi.

Popülist dış politika kavramı, özellikle aynı partinin iktidarında gerçekleşen bu dramatik dönüşümleri ve ani geçişleri açıklamak için faydalı bir araçtır. Dış politika herhangi bir siyasi partiyi popülist yapmaz ancak popülist siyasi partilerin dış politikada bazı benzer eğilimleri bulunmaktadır. Bu eğilimler istikrarsız ve öngörülemez bir dış politikaya yol açmaktadır.

Popülist hükümetler, demokratik değerler hakkında şüphe yaratarak ve dış politika yönetimini kurumsallıktan uzaklaştırarak ve kişiselleştirerek, çok taraflı kurumları zayıflatmakta, diplomatik ilişkilere zarar vermekte ve uluslararası uzlaşma oluşturma süreçlerini zora sokmaktadır. Bu da hem bölgesel ve küresel istikrar açısından hem de popülist bir dış politika benimseyen bir ülkenin ulusal çıkarları açısından ağır sonuçlar doğuran bir durumdur.

REFERANSLAR

- Aydın-Düzgüt S (2016) De-Europeanisation through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches. *South European Society and Politics* 21(1), 45-58. <https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1147717>.
- Balta E, Kaltwasser CR ve Yagci AH (2021) Populist Attitudes and Conspiratorial Thinking. *Party Politics*, 1-13. <https://doi.org/10.1177/13540688211003304>.
- Cadier D (2019) How Populism Spills over into Foreign Policy. Carnegie Europe, <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/78102> (Erişim tarihi: 1 Ekim 2021)
- Cadier D (2021) Populist Politics of Representation and Foreign Policy: Evidence from Poland. *Comparative European Politics*, 1-19. <https://doi.org/10.1057/s41295-021-00257-2>.
- Chryssogelos A (2017) Populism in Foreign Policy. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.467>.
- Demiralp S ve Balta E (2021) Defeating Populists: The Case of 2019 Istanbul Elections. *South European Society and Politics*, 1-26. <https://doi.org/10.1080/13608746.2021.1923639>.
- Destradi S ve Plagemann J (2019) Populism and International Relations:(Un) predictability, Personalisation, and the Reinforcement of Existing Trends in World Politics. *Review of International Studies* 45(5), 711-730. <https://doi.org/10.1017/S0260210519000184>.
- Destradi S, Cadier D ve Plagemann J (2021) Populism and Foreign Policy: A Research Agenda (Introduction). *Comparative European Politics*. <https://doi.org/10.1057/s41295-021-00255-4>.
- Kaliber A ve Kaliber E (2019) From de-Europeanisation to anti-Western Populism: Turkish Foreign Policy in Flux. *The International Spectator* 54(4), 1-16. <https://doi.org/10.1080.03932729.2019.1668640>.
- Mudde C (2004) The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39(4), 542-563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Ozcan G (2018) 2000'li Yıllarda Türkiye Dış Politikası (2002-2016). TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu.
- Özpek BB ve Tanrıverdi Yaşar N (2018) Populism and Foreign Policy in Turkey under the AKP rule. *Turkish Studies* 19(2), 198-216. <https://doi.org/10.1080/14683849.2017.1400912>.
- Plagemann, J ve Destradi S (2019) Populism and Foreign Policy: The Case of India. *Foreign Policy Analysis* 15(2), 283-301. <https://doi.org/10.1093/fpa/ory010>.
- Taş H (2020) The Formulation and Implementation of Populist Foreign Policy: Turkey in the Eastern Mediterranean. *Mediterranean Politics*. <https://doi.org/10.1080/13629395.2020.18333160>.
- Verbeek JA ve Zaslove AS (2017) Populism and Foreign Policy. In Kaltwasser CR, Taggart PA (ed.), *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 384-405.
- Visnovitz P ve Jenne EK (2021) Populist Argumentation in Foreign Policy: The Case of Hungary under Viktor Orbán, 2010-2020. *Comparative European Politics*, 1-20. <https://doi.org/10.1057.s41295-021-00256-3>.

Prof. Dr. Evren Balta Özyeğin Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörüdür, İstanbul Politikalar Merkezi'nde kıdemli araştırmacıdır ve TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu'nda akademik koordinatördür.

Bu çalışmada belirtilen görüşler yazarlara ait olup İstanPol ve FES'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.